

Actualiteit van automutilatie

Wanneer het woord vlees wordt

In: *Zelfverwonding. Psychodynamiek en Psychotherapie.* Mark Kinet (Red.) (2012)
Antwerpen/Apeldoorn: Garant p 75-103.

I felt white, drained of blood, cared for, purified. Peaceful.
Margaret Atwood¹

A scar is what happens when the word is made flesh.
Leonard Cohen²

Mark Kinet

Argument

Automutilatie vertrekt vanuit een *noodsituatie*. Ze is een poging tot *evacuatie* van ondraaglijke inhouden. Het is zich *helpen* zonder appel op of tussenkomst van de Ander. Ze gaat gepaard met verstomming, met zwijgen of *verzwijgen*. In al deze opzichten is ze verwant met de verslaving of addictie, die in een pertinente *spielerei* van Rik Loose (2002) met 1 d geschreven wordt: a-dictie. Zonder spreken.

Ziedaar in een notendop een toelichting van de oorspronkelijke titel van mijn bijdrage: '*Automutilatie. Een stomme nooduitgang voor doe-het-zelvers*'³. Hij kwam meteen in mij op wanneer ik enkele essenties van zelfverwonding voor de geest haalde. Ik ben dan ook grotendeels werkzaam als psychiater binnen de eenheden mentalisatie en klinische psychotherapie van een psychiatrisch ziekenhuis. Angst, depressie en ernstige persoonlijkheidsproblemen worden er in een poging tot breeddenkende integratie tussen psychiatrie en psychoanalyse behandeld (Kinet,

---

¹ Uit de roman '*Cat's eye*' (1988)

² Uit de roman '*The favorite game*' (1963)

³ Deze tekst is de uitgewerkte versie van een gelijknamige lezing op een studiedag klinische psychotherapie over automutilatie cf de Verantwoording.

2003)⁴. Automutilatie is er bij wijze van spreken wekelijkse zo niet dagelijkse kost.

Maar er is meer. Al naargelang de beschikbare cijfers komt automutilatie vooral voor bij jongeren en jongvolwassenen tussen 14 en 25 jaar. Tot 50 % van de opgenomen psychiatrische patiënten in deze leeftijdscategorie heeft geautomutilieerd. Het voorkomen van automutilatie stijgt gestaag sinds de jaren '80. Uit epidemiologisch onderzoek van 2008 (Madge p 667-677) blijkt dat 1 op 7 vrouwen (tegenover 1 op 25 mannen⁵) zichzelf ooit verwondt. Wat is er gaande? Wat is er met onze tijd aan de hand dat hij zulke kinderen baart? '*There is no such thing as a baby*' riep Winnicott (1952 p 99) uit tijdens een vergadering van de Britse Vereniging voor Psychoanalyse. We vullen aan: *There is no such thing as a patient!* Hij moet immers steeds begrepen worden in zijn verhouding tot de grote Ander van zowel gezin als samenleving.

Vooruitblik

Na een korte antropologische voorbeschouwing bestaat deze bijdrage dan ook uit twee delen: een kort over de analyse van de cultuur en een lang over die van de kliniek.

Onze postmoderne conditie kenmerkt zich o.a. door twee zaken. Er is een verlies van *zin* die gevolg is van het einde van de Grote Verhalen met hun autoriteit, traditie en houvast. Er is anderzijds de gemondialiseerde mallemolen van het kapitalisme die de mens tot *consumens* herleidt. De tegen- en jeugdcultuur van de *bohème* is na 1968 *mainstream* geworden. Ik stel de vraag: moet opstand dan een rauwe, vleselijke gedaante aannemen?

Via een kort filmfragment en een douchescène zoals in '*Psycho*' (1960) van Alfred Hitchcock komen we in deel twee met beide voeten in de kliniek terecht. Wat verstaan we onder automutilatie en hoe kom je erbij? Theoretisch wordt stilgestaan bij het verschil tussen aktuaalpathologie en psychopathologie. De grondvorm van drift en trauma wordt voorgesteld. Verschillende verklaringsmodellen van automutilatie passeren de revue. Bij wijze van *interludium* geef ik een bloemlezing van getuigenissen. Na verdere beschouwingen over trauma en affect, eindig ik met enkele vignetten en een eindnoot om verder over *na* te denken.

Mens en dier

Volgens nogal wat filosofen is *zelfmoord* het grootste filosofische probleem. Ze is bij uitstek des mensen. In weerwil van mediatieke voorbeelden zoals walvissen en lemmingen plegen dieren strikt gesproken geen zelfmoord. Ook zelfverwonding is bijna een menselijk privilege. Bij

---

⁴ Voor diverse publicaties en downloads o.a. betrekking met de klinische psychotherapie waarvan sprake zie www.markkinet.be

⁵ Dit is een klassiek *gender* verschil: vrouwen zijn auto- en mannen alloplastisch. Ze snijden resp. in eigen en andermans vlees. De ernstige vrouwelijke borderline stoornissen zitten in 'de psychiatrie', de mannelijke bevinden zich wel vaker in de gevangenis...

bepaalde vogels en honden komt wel ‘*self-injurious behavior*’ voor t.g.v. stress, isolatie, angst, ziekte of verveling⁶.

In zijn redevoering over de menselijke waardigheid (die vandaag beschouwd wordt als het manifest van de Renaissance⁷) vergelijkt Giovanni Pico della Mirandola (1486) de mens met een kameleon. Hij is wezenlijk Proteïsch. Er bestaat niet zoiets als een menselijke natuur. De mens kan allerlei gedaanten aannemen al naargelang de omstandigheden waarin hij zich bevindt.

Enkele eeuwen later schreef Jean Jacques Rousseau zijn ‘*Discours sur l’inégalité*’ (1754) die dan weer kan beschouwd worden als een van de grondteksten van de Verlichting. Het dier is in zijn instinct, d.w.z. de logica van zijn genetisch programma *gevangen*. Zet een duif vlees en een kat graan voor en ze sterven allebei van de honger. Ze kunnen zich niet bevrijden uit hun plantenetende of vleesetende lotsbestemming. De mens daarentegen is niet één maar *twee* met de natuur. Hij is in staat zich aan *de* natuur maar ook aan *zijn* ‘natuur’ te onttrekken. In deze verwijdering van de natuur of in het *exces* berust precies de *vrijheid* waartoe hij in een befaamde uitspraak van Sartre is veroordeeld⁸. Bijvoorbeeld op vlak van liefde, seksualiteit en relaties is de hedendaagse keuzevrijheid ronduit duizelingwekkend. Historisch is dit waarschijnlijk uniek.

Dubbel

Nog volgens Rousseau kent de mens i.t.t. het dier een dubbele *historiciteit*. Er is de historiciteit van de *soort* namelijk de *civilisatie*. Een mierenhoop, een kudde antilopen, een zwerm spreeuwen vertoont vandaag identiek hetzelfde gedrag als millennia geleden. Kijk anderzijds naar Londen, Parijs of het huidige platteland. Na amper een eeuw is hun samenleving onherkenbaar veranderd. Daarnaast is er de historiciteit van het *individu* namelijk de *educatie*. Enkele minuten nadat een kalf, een krokodil, een eend zijn geboren beschikken ze op genetisch geprogrammeerde, d.w.z. instinctieve wijze over het nagenoeg volledige volwassen gedragsrepertoire. Dit terwijl de mens in *neotenie*, d.w.z. volstrekt fysiologische onrijpheid en in absolute afhankelijkheid (Winnicott, 1960 p 46) wordt geboren. In het westen heeft hij al gauw zo’n 25 jaar nodig om volledig op eigen benen te kunnen staan.

De mens is tegelijk uitvinder en auteur van zijn eigen geschiedenis. *Story* èn *history* zijn de

---

⁶ Het gaat dan echter om dieren waarvan algemeen wordt aangenomen dat ze niet beschikken over zelfbewustzijn, noch dat ze tot welke *keuze* dan ook in staat zijn. Veronderstellen begrippen als zelfmoord of zelfverwonding dan ook niet enige vorm van *vrijheid* die deze schepselen volledig vreemd is?

⁷ ‘*De hominis dignitate*’ (1486). Pico was een Italiaanse Renaissance filosoof die op 23jarige leeftijd een manifest schreef bestaande uit 900 stellingen m.b.t. filosofie, religie, fysica etc waarmee hij een wereldwijd congres wenste te openen.

⁸ In de terminologie van deze laatste is het dier *iets*, het is ‘*être*’. De mens daarentegen is *niets*, is ‘*néant*’ en kan juist daardoor alles *worden*. Zie ‘*L’être et le néant*’ (1943).

voortdurende som van zijn keuzes⁹. Voor Aristoteles was de mens een redelijk dier. Ondertussen weten we dat sommige dieren met de mensapen voorop over heel wat intelligentie beschikken. Ook sensibiteit is geen menselijk voorrecht. Er spelen bijvoorbeeld bij zoogdieren heel wat min of meer empathische emoties. Zelfs de taal maakt misschien niet eens zo'n kwalitatief, dan wel een *gradueel* verschil uit. Maar slechts de mens heeft gegeten van de boom van kennis van goed en kwaad. Hij is een moreel wezen, zowel in staat tot misdaad als heiligheid. Precies daarom was hij van alle sterfelijke wezens de beste remedie tegen verveling van de Olympische goden¹⁰.

Bêtises

I.t.t. het dier kan de mens inderdaad *beestigheden* begaan. In het Frans klinkt dit mooier: '*des bêtises*'. Maar net zozeer in contrast tot het dier kan hij zich *vervolmaken*. Een menselijke geneeskunde c.q. psychiatrie is dan ook geen *diergeneeskunde*. Ze is niet *veterinair*. In het menselijke ontmoeten natuur en cultuur, brein en geest elkaar. Om hem te begrijpen is er nood aan tellen en vertellen, aan cijfers en ontcijfering. Neuro- en evolutiebiologie delen we tot 99% met onze dierlijke broeders en zusters. Niets dierlijks en zeker niets zoogdierlijks is ons vreemd. We hebben veel uit het biologische en ethologische te leren. Toch volstaat deze *common ground* niet om de mens in zijn vaak ondoorgrondelijke wegen te kunnen volgen.

Bovenop de dubbele historiciteit speelt immers ook nog een dubbele *oorzakelijkheid*¹¹. Er is de algemene want natuurlijke oorzakelijkheid. Een appendicitis of een blaasontsteking leveren overal en altijd dezelfde verschijnselen op. Maar daarnaast is er de particuliere, zeg maar menselijke ofwel psychische oorzakelijkheid. Ingrid heeft alleen last van haar liftfobie in aanwezigheid van mannen met baarden. De reden hiervoor is te zoeken binnen haar particuliere, individuele geschiedenis¹².

Ziedaar en voorafgaandelijk een kleine antropologie. Inzake psychologie en psychopathologie zitten we noodgedwongen te paard op natuur- en geesteswetenschap (Nieweg, 2005). Het verplicht ons tot een spagaat of *grand écart*. Mijn oprechte excuses, maar ik laat geen gelegenheid voorbijgaan om dit stokpaardje van stal te halen en er een ritje mee te maken.

Van vader tot kwader¹³

---

⁹ In een beroemd voorbeeld vergelijkt Sartre het dier met een briefopener. Zijn ontwerp bepaalt zijn gehele bestaan. '*L'essence précède l'existence.*' Alleen bij de mens is het omgekeerd. '*L'existence précède l'essence.*' Zie '*L'existentialisme est un humanisme*' (1970)

¹⁰ Zie de mythe van Epimetheus en Prometheus zoals ze door Protagoras wordt verteld in de gelijknamige dialoog van Plato.

¹¹ Zie voor een bespreking van de natuurlijke vs psychische oorzakelijkheid André Green '*La causalité psychique*' (1995)

¹² Misschien nog een verschil. In de natuurlijke oorzakelijkheid is er *proportionaliteit*. Een keitje produceert minder rimpeling in de vijver dan een kassei. Niet zo in de psychische oorzakelijkheid waar de een ongeschonden nacht en ontij doorstaat terwijl de ander kapot is van een erwt onder een heuse berg matrassen.

¹³ Zie Lacan's '*du père au pire*' in '*Télévision*' (1975 p 72)

een oncontroleerbare *rat race* van groei en expansie zonder te weten waarom en naar waar. Er is een verlies van zin, betekenis en lotsbestemming. Wel ondervinden we willoos aan de mallemlen te zijn overgeleverd. Hij ontsnapt geheel en al aan onze controle, vanwaar het zogenaamde democratisch deficit. Ook is het niet zo duidelijk of we er op welke manier dan ook *beter* van worden. Dat *kan*, maar het kan ook *niet*. Zouden we gelukkiger zijn met een LCD televisie, hogere pixels op onze camera, nog maar eens een sneller werkgeheugen, internetverbinding etc? We zitten in de greep van een op hol geslagen dynamiek zoals een gyroscoop die aan grote snelheid om haar as moet blijven draaien of zoals een fietser die moet blijven trappen en dus vooruit moet gaan gewoon om niet *stil* of *om* te vallen.

De wetenschap is inmiddels niet meer ingeschreven in een emancipatorisch vooruitgangproject maar wordt opgeslokt door een mechanische consumptiekapitalistische logica. Geen grote *zingevende* theorieën meer, maar een wildgroei van min of meer *zinloze* technieken, waarbij juristen, politici, medici e tutti quanti *techneuten* i.p.v. therapeuten worden. Een beetje minder dit en een beetje meer dat met als enige bron van evaluatie verkoopcijfers, kijkcijfers, populariteitspolls, pixels, gigabytes e.a. becijferbare grootheden. Inhoud? Visie? Welke inhoud? Welke visie?

Bonobo en bobo

Geheel de 20ste eeuw draagt de stempel van de deconstructie. Niet alleen de vermelde deconstructie van religieuze en seculiere ideologieën, maar ook deconstructie van schoonheid en figuratie in de beeldende kunst, deconstructie van harmonie en melodie in de atonale muziek, deconstructie van plot en personages in de *nouveau roman* enzovoort. In een fameuze uitdrukking van Alexis de Tocqueville¹⁴ trokken met de Franse Revolutie van 1789 de Cartesianen de straat op voor een *tabula rasa* van het *Ancien Régime*. De daaropvolgende 19e eeuw kende de geleidelijke opgang van een *bohème* die opkwam tegen establishment en bourgeoisie. 1968 betekende paradoxaal tegelijk hoogtepunt en einde van deze *bohème*. Sindsdien is ze immers volledig opgeslokt door de *mainstream* cultuur. Vooral in de westerse grootsteden is zich naar verluidt zelfs hier en daar een nieuwe soort aan het vormen. Niet de bonobo maar de *bobo*, de *bourgeois-bohémien*¹⁵.

In eerste instantie was de *bohème* een bewuste en vrijwillige keuze voor de marge en tegen de goegemeente, *les jeunes* tegen *les vieux*, de jongeren tegen de ouderen maar ook de kleine man (en de vrouw) tegen de grote menen. Het was de jeugdcultuur die 'ouderiteiten' omverwerpt in een poging tot emancipatorische bevrijding. Maar sinds 1968 is de jongerencultuur *dominant* en de hysterie van de avant-garde een *must* geworden. Iedereen wil jong zijn en jong blijven. Oma gaat voor borstvergroting, opa gaat voor drummer en de overgrootouders ontpoppen zich bij wijze van spreken tot *Benidorm Bastards*.

---

¹⁴ In zijn deel I van 'De la démocratie en Amérique' (1835) met o.a. zijn tot op vandaag relevante kritische bespreking van de 'passion de l'égalité' die in democratie werkzaam is.

¹⁵ Zie Luc Ferry 'La bohème, le bourgeois et l'amour. L'éthique de la mondialisation' (2010)

Kliniek

Hiermee worden we meteen met beide voeten op de klinische werkvloer gekatapulteerd. In de briefing maandagmorgen krijg ik verslag van een patiënte die naakt en in het bloed naast de douche werd aangetroffen in een enigszins verwarde en alleszins moeilijk bereikbare toestand. Nog terwijl de verpleging voor haar wil zorgen, blijft ze automutileren met een mesje dat ze nochtans beloofd had te zullen afgeven. Vele teamleden voelen zich bedrogen, gemanipuleerd, in de steek gelaten binnen een traumatiserende situatie. Er zijn gevoelens van misbruik van vertrouwen en seksueel grensoverschrijdende, quasi perverse manipulatie.

Meat is theater. Vlees als theater. De verpleegkundige wordt i.p.v. toeschouwer of buitenstaander willens nillens participant van een traumatisch scenario. Mogelijks spelen ook mechanismen van projectieve identificatie en onnipotente controle hierin een rol. Hij wordt gedwongen zich hieruit los te maken, te denken en te spreken om al dat rauw vlees te verteren, er met anderen over te communiceren. Er is een *enactment* van een scene die draait rond trauma en verlaten. Ze moet gedacht en *doordacht* worden. Ten gepaste tijde d.w.z. niet als het ijzer heet is maar als het is afgekoeld kan een en ander ver-taald worden. Ondraaglijke emoties worden op afgestemde wijze gespiegeld en gemarkeerd binnen een veilige en solide vertrouwensrelatie. Tegelijk zal met de patiënt onderhandeld worden over bepaalde *limit-setting* afspraken. Eerst wordt daarbij gewerkt aan consensus rond de probleemdefinitie en vervolgens wordt in voortdurend overleg uitgemaakt welke ondersteunende en beveiligende maatregelen kunnen worden genomen.

Wat en hoe

Maar laten we nu eerst preciseren wat we verstaan onder automutilatie (Suyemoto, 1996 p 532). Automutilatie is een direct, sociaal onaanvaardbaar, repetitief gedrag dat weefselbeschadiging veroorzaakt. Het onderscheidt zich van *indirect* zelfbeschadigend gedrag zoals drinken of gevaarlijk rijden. Het onderscheidt zich ook van automutilatie die in bepaalde culturen of subculturen sociaal aanvaard wordt, bijvoorbeeld piercing. Het individu dat automutilleert is in een psychologisch verstoorde toestand maar doet geen zelfmoordpoging. Hij beantwoordt niet aan imperatieve auditieve hallucinaties zoals bij de psychose. De automutilatie kadert ook niet in een stereotiep gedrag dat karakteristiek is voor bepaalde vormen van mentale retardatie of autisme.

Hoe kom je erbij in je eigen vlees te snijden? Automutilatie is een complex verschijnsel waarvan de betekenis altijd particulier is en moet begrepen worden binnen zijn specifieke context. Bedoeld wordt enerzijds de *diachrone* context van de levensgeschiedenis en anderzijds de *synchrone* context van het overdrachts-tegenoverdrachtscontinuum. Er zijn wel bepaalde gemeenschappen.

Automutilatie kadert veelal in een meer narcistisch register van ernstige persoonlijkheidsstoornissen, acting-outgedrag¹⁶ en middelenmisbruik. Het klassiek conflictmodel van psychopathologie wordt daarbij meer en meer aangevuld (dus niet *vervangen*) door een defectmodel waarbij voor het psychisch welzijn essentiële vermogens als basisveiligheid en -vertrouwen, integratie en mentalisatie zijn beschadigd of onvoldoende zijn ontwikkeld.

Gewoonlijk is er een voorgeschiedenis van scheiding, verwaarlozing, affectieve tekorten en divers psychotrauma vaak van seksuele aard. Automutilatie wordt dikwijls uitgelokt door reële of gepercipieerde verlating. Resultaat is hulpeloosheid waarbij betrokkene aan zichzelf en eigen redmiddelen is overgeleverd. Automutilatie gaat dikwijls gepaard met het zich fysiek isoleren van anderen, dan wel met zijn psychisch equivalent namelijk diverse vormen of gradaties van dissociatieve bewustzijnsstoornissen¹⁷. Onnoembare spanningen, angsten maar ook flashbacks, herbelevingen of andere posttraumatische verschijnselen zoals somatosensoriële gewaarwordingen kunnen via zelfverwonding tijdelijk worden weggesneden. Ze blijven rauw, reëel. Ze liggen onverteerd op de maag waardoor ze te pas en te onpas oprispingen veroorzaken. Ook anderszins blijven ze ongebonden als een soort splinter of vreemd voorwerp in de psyche insisteren. Automutilatie is dan een manier om dit rechtstreeks met of op het lichaam te regelen, waarbij de ontmoeting met de Ander alsook de symbolisch-imaginaire bewerking (die in hedendaagse bewoordingen mentalisatie noemt) wordt vermeden. Meer algemeen kunnen door automutilatie *diverse* ongementaliseerde affecten worden ‘gereguleerd’. Vergelijk het met een ventiel waarlangs stoom kan afgelaten worden of anderszins buitensporige druk kan worden afgevoerd.

Aktuaalpathologie¹⁸

Er is m.a.w. een grote samenhang met aktuaalpathologie. Freud¹⁹ maakte vanaf zijn eerste geschriften binnen de neurose een onderscheid tussen aktuaalneurosen en psychoneurosen. De aktuaalneurosen worden gekenmerkt door een angst waartegen het subject *zich niet kan verdedigen*. Bij de psychoneurosen wordt daarentegen een gans arsenaal van symptomen ontwikkeld als een min of meer succesvolle verdediging tegen de angst. De psychoneurotische angst is hierdoor minder overweldigend of traumatisch en wordt draaglijk gehouden door deze psychische bewerking. Bij de aktuaalneurose leidt een ongebonden drift daarentegen tot diverse eerder *aspecifieke* verstoringen in het lichamelijk en geestelijk functioneren. Het aktuaalneurotisch symptoom vormt volgens hem bovendien de kern en is in zekere zin ook een voorstadium van het psychoneurotisch symptoom dat er een secundaire, symbolisch-imaginaire

---

¹⁶ breed gedefinieerd als het op allerlei mogelijke en onmogelijke wijze uitageren van ondraaglijke en/of ondenkbare mentale inhouden.

¹⁷ dissociatie is een primitieve en adaptieve respons tegen overprikkeling en pijn. Het is een stoornis in de integratieve functies van identiteit, geheugen en bewustzijn die de mechanismen van verdringing en splitsing verergert. Er is dan geen symbolisatie, geen vergeten, geen verdringing. Het trauma kan niet gedacht noch verwoord worden. Betrokkene kan vechten noch vluchten. Het Ik splitst af en dissocieert de ongesymboliseerde ervaring om vernietiging te vermijden.

¹⁸ Voor een korte en krachtige inleiding zie Paul Verhaeghe ‘*Aktuaalpathologie. Hoe luisteren als het spreken niet dragend is*’ (2007)

¹⁹ Zie Sigmund Freud, bijv. ‘*Over de etiologie van de hysterie*’ (1896)

Het is de *grondvorm* van drift en trauma waarbij iets bij gebrek aan gepaste respons van de Ander niet wordt bewerkt. Dit geeft aanleiding tot automatische of traumatische angst²⁰ die toegeschreven en ‘verweten’ wordt aan de Ander. Verlatingswoede en -depressie zijn ermee gelijkgeboortig. Als de Ander ontbreekt wordt hij of zij immers verantwoordelijk gesteld voor het voortduren van innerlijke spanning.

Of en hoe de Ander de innerlijke nood beantwoordt zal bepalend zijn voor verdere drift- en affectregulatie en voor verdere identiteitsontwikkeling. Er wordt hier immers een representatief systeem opgebouwd bestaande uit een beeld van zichzelf en van de ander, gekristalliseerd rond een excessieve ‘*arousal*’ of prikkeling²¹. Bij de aktueelpathologie situeert het probleem zich vooral op dit niveau. Het is het domein van de zogenaamde specifieke therapeutische factoren die in elke psychotherapievorm een hoofdrol spelen. Positieve acceptatie, betrokkenheid, waarachtigheid, het volhouden van een vertrouwensrelatie en van de professionele rol in goede en kwade, maar ook goede en slechte dagen. Het is een domein dat door de Angelsaksische psychoanalyse (Klein, Winnicott en Bion) conceptueel, klinisch en psychotherapeutisch werd in kaart gebracht. Ik vergelijk dit graag met de eskimo’s die naar verluidt wel 100 woorden hebben voor sneeuw²².

Modellen

In de pathogenese van automutilatie kan men verder onderscheid maken tussen vier ideaaltypische *modellen* (Suyemoto, 1998 p 536) die in de kliniek in wisselende legeringen aanwezig zijn: het omgevingsmodel, het driftmodel, het zelfregulerend en het affectregulatiemodel.

In het *omgevingsmodel* wordt automutilatie begrepen in functie van reacties die geprovoceerd worden bij de anderen: zorg, aandacht, straf en dergelijke meer. Het is automutilatie als communicatie of zelfs als betoging, als demonstratie. Het meeste psychisch lijden is onzichtbaar en/of het wordt verborgen gehouden. Vaak wordt het niet begrepen, niet geloofd, niet ernstig genomen. Hoe kan je een ongelovige Thomas overtuigen zonder echte wonden te laten zien? Nog volgens dit omgevingsmodel kunnen mechanismen van nabootsing, identificatie of rivaliteit met voorbeelden uit de omgeving in het ontstaan of voortbestaan van automutilatie een rol spelen.

In het *driftmodel* wordt automutilatie begrepen als parasuïcidaliteit of in verband gebracht met innerlijke conflicten rond agressie of seksualiteit. In het eerste geval automutileert de patiënt om suïcidale krachten te pareren of te temperen. Het is kerven om niet te sterven. Hier verwijs ik graag naar een uitspraak van Marcel Proust: ‘*Er zijn kwalen die men niet moet proberen te*

---

²⁰ Wat bij andere auteurs in andere termen gevat wordt, bijv. ‘*nameless dread*’ van Bion, ‘*primitive agony*’ van Winnicott etc. Voor nadere uitwerking zie bijv. Kinet, 2008.

²¹ Zie Peter Fonagy e.a., ‘*Affect regulation, mentalization and the development of the self.*’ (2002 p 36-37)

²² Ik werkte deze gedachte in andere context grondig uit. Voor uitgebreide versie zie Kinet (2006) en voor recente zie Kinet (2010).

'Ik wou mezelf niet vermoorden. Maar ik wou weten of ik indien nodig of in momenten van wanhoop mijn lichaam kwaad kon doen. Ik bleek het te kunnen. Dit weten gaf me een gevoel van vrede en controle....Het is zelfvernietiging om de zelfvernietiging en het is dus de zuiverste en meeste vrijwillige daad van haat die ik ooit stelde.'

Elisabeth Wurtzel, *Prozac Nation* (1994)

'Je zou denken dat iemand maar automutileert onder extreme omstandigheden maar eens ik die grens voorbij was en die noodlottige stap in de afgrond had gezet, was bijna elke reden of provocatie voldoende. Kerven was mijn oplossing voor alles... 'Ik besepte niet dat het toch erg vreemd was dat ik een doosje scheermesjes esthetisch aantrekkelijk vond. Ik vraag me af of een heroïnomaan houdt van de simpele elegantie van een naald en of een drinker de vorm en de ronding van een fles romantiseert... 'Eens te meer wou ik iets in mezelf doden. Ik wou het uitbloeden tot ik achterbleef met de naakte, propere lei, het absolute nulpunt vanwaaruit ik een betere versie van mezelf kon opbouwen... Ik stopte met kerven omdat ik altijd had kunnen stoppen. Dat is de gewone, platte waarheid. Hoe dwingend de neiging ook was, de daad zelf was altijd een keuze. Ik had geen macht over de neiging, maar de daad zelf was een keuze'

Caroline Kettlewell, *Skin Game* (2000)

'Men zou echt bang moeten zijn van zelfpijniging, maar het bekoorde me. Het smeekte. De duistere plek die mijn geest aan het worden was versmelt met de donkere baarmoeder van de kerk: het gezang, de fuga van het gebed, de vreemde erotische opwinding die ik ervoer door met een nagel een kruis in mijn dij te kerven'

Marya Hornbacher, *Wasted* (2006)

'Het dient in mijn leven vele functies. Ik gebruik het als een manier om mezelf te straffen. Ik gebruik het om mezelf te mediceren. Ik gebruik het om te ontspannen als dingen zich te veel opstapelen' (Meredith)

'Het is niet zozeer het kerven dat belangrijk is, maar het zien van mijn bloed. Daarom hou ik er niet van mezelf te verbranden. Er is geen bloed. Ik denk dat bloeden voor mij een soort laxeermiddel is, het is erg zuiverend op een manier' (Sarah O.)

'Ik probeerde evenwicht te zoeken tussen twee extremen: ofwel was ik zo overstuurd dat ik moest kerven om rust te vinden of ik was zo murw dat ik moest kerven om er terug bij te zijn' (Helena)

'In mijn polsen kerven is een soort anker voor mij. Het geeft me veiligheid en zekerheid, hoewel ik weet dat het betekent dat het niet goed met mij gaat. Het is zoals een patiënt die terugkeert naar de psychiatrische instelling waar hij lang heeft verbleven' (Helena)

'Kerven is een kenteken dat nooit kan verwijderd worden en dat ons onderscheidt van alle anderen. Pijn is belangrijk voor de band. Een fysieke verschrikking die ons allen verbindt en de kloof tussen ons en wie dit niet meemaakte breder maakt' (Judith)

Allemaal aan het woord in Jane Wegscheider Hyman's *Women Living with Self-Injury* (1999)

Affect en trauma

Automutilatie hangt vaak nauw samen met trauma. Paul Verhaeghe onderscheidt zoals gezegd structureel en accidenteel trauma (1997). *Structureel* trauma heeft te maken met aandrift of in modernere termen *arousal* of affect dat onvoldoende kan ge(re)medieerd worden zonder tussenkomst van de grote Ander. Gevolg is angst die riskeert onvoldoende psychisch bewerkt en

aan voorstellingen ‘gebonden’ te raken. Hij oefent een verstorend effect op het psychosomatisch functioneren uit en dient zo vlug mogelijk te worden afgevoerd. Er is geen integratie of mentalisatie maar evacuatie, bijvoorbeeld door middelengebruik, fugue, diverse vormen van acting-out of automutilatie.

Het *accidenteel* trauma kan beschreven worden als een *onverwachte* en intense levensgebeurtenis waarop het subject niet adequaat kan reageren, die ontreddeering teweegbrengt en die min of meer langdurige verstorende effecten kan veroorzaken. De angst blijft ongebonden, raakt niet psychisch bewerkt en behoudt daardoor zijn catastrofaal karakter. Klinisch gaat het telkens om iets dat onverwoordbaar is, het subject is met verstomming geslagen en wordt door de dader of de omgeving vaak expliciet of impliciet het zwijgen opgelegd. Verlating is troef. Er is geen hulp nabij. Economisch gaat het om een prikkeltoename die niet kan afgereageerd worden. Het subject is er passief en weerloos aan overgeleverd. Innerlijk evenwicht wordt schaakmat gezet. De impact van het trauma is altijd in verband te brengen met, want zal zich enten op de persoonlijke geschiedenis en het fantasieleven van de patiënt. *Grosso modo* is haar impact des te groter naarmate het aan resiliëntie -vrucht van veilige gehechtheid en van mentaliserend vermogen ontbreekt.

Ofwel ‘triggert’ het trauma een onevenwicht binnen een vooraf bestaande neurotische structuur. Ofwel brengt het trauma een traumatische neurose in engere zin teweeg waarbij dit trauma een centrale rol gaat spelen in de symptomatologie: dissociatie, amnesie, vervreemding, vermijding, herbelevingen, nachtmerries en dergelijke meer²³. Deze symptomatologie wordt dan geïnterpreteerd als falende poging onverwerkte traumatische inhoud psychisch te verteren. Kenmerkend is hier de soms traumatofiel²⁴ lijkende herhalingsdwang als poging tot bemeestering. Hierbij kan een op het eerste gezicht onbegrijpelijke, fatale en schuldbeladen passief-actief omkering optreden waarbij het ‘slachtoffer’ ‘dader’ wordt. Vergelijk het met het kinderspel waarbij het kind actief naspeelt wat het passief moest ondergaan in een poging tot psychische bewerking. Volgens Dusty Miller (1994) speelt bij veel vrouwelijke automutilanten de factor *enactment* van seksueel misbruik en trauma een hoofdrol. Vrouwen die zichzelf aandoen wat hen door anderen is aangedaan.

Psychotherapie

Psychoanalytische therapie is nooit rechtstreeks symptoomgericht. Zij richt zich in eerste instantie naar het substraat van onderliggende betekenislagen. Zij wil zodoende de ijsberg doen wegsmelten waarvan het symptoom slechts het topje is. Ik beperk mij tot enkele gedachten i.v.m. psychotherapie bij trauma. Ze heeft immers niets te maken met het soort *medelijden met terugwerkende kracht* dat nogal wat traumahulpverlening kenmerkt. N.a.v. zijn dispuut met Otto Rank hekelde Freud (1937) een al te simplistische therapeutische benadering van trauma. Hij

---

²³ Het trauma blijft *reëel*. Somatische en zintuiglijke gewaarwordingen (bijv. een geur, pijn in de onderbuik) liggen dan ten grondslag aan verdediging van het dissociatief type.

²⁴ Traumatofilie is een term die door Karl Abraham werd geïntroduceerd. Het lijkt dan wel alsof de betrokkene er op uit is zich telkens weer in traumatische situaties te begeven. Het is een poging tot bewerking/binding/vertering van het reële.

wordt beschreven als erg gevoelig en weinig stressbestendig. Ze voelt zich vlug schuldig over van alles en nog wat. Sandra lijkt van kleinsaf erg zelfstandig en eigenzinnig, maar voelt zich precies gevangen in de hoge verwachtingen van haar ouders waartegenover ze zich voortdurend voelt falen. Het is precies nooit goed of goed genoeg. In haar puberteitsperiode voelt ze zich bij herhaling bedrogen in vertrouwensrelaties met leeftijdgenoten. Rond die tijd begint ze nu en dan stiekem en eerder oppervlakkig te kerven. Vooral na verlies van grootouders en een relatiebreuk ontstond bovenop depressie met suicidaliteit. Er is een zeer fragiel zelf(waarde)gevoel, een diffuse narcistische malaise die ze slechts via het ventiel van het kerven kan laten ontsnappen. Het geeft haar een gevoel van sterkte en eigenheid, ze verwerft hierdoor een aparte, tegelijk machtige en raadselachtige positie tegenover broers en zuster die allen mooi binnen de gezinsnormen functioneren en presteren. Het is meer en meer een *statement* geworden, waarmee ze haar ogenschijnlijk goed functionerend gezin een confronterende spiegel voorhoudt. Zij vluchtte tijdens haar opname in een relatie met een medepatiënt die we als het tegenovergestelde van de ideale schoonzoon kunnen beschouwen. Ze vertrokken op ontslag zoals Bonnie & Clyde of zoals Lula en Sailor uit de film *'Wild at Heart'* van David Lynch (1990). Sindsdien is ze in wekelijkse psychotherapie, blijft automutilatie achterwege maar is er nog episodisch alcoholmisbruik waarbij ze zich tot wanhoop van haar ouders nogal losbandig blijft gedragen.

Bij beide patiënten is er geen sprake van trauma maar respectievelijk in min of meerdere mate van een (Vals) Zelf probleem, waarbij negatieve gevoelens nooit het licht mochten zien, niet konden worden gementaliseerd of geïntegreerd en vroeg of laat een stomme nooduitgang moesten zoeken. Het woord en de ontmoeting met de Ander worden kortgesloten en iets wordt geregeld en geloosd in reële. Bij allebei maar vooral bij Rita is er ook een aspect van betoging en demonstratie. *'Tot de doven richt men het woord met de daad, niet met de tong'*.²⁵

Rouw

De moeder van *Joris* is levend verbrand in een verkeersongeval als hij twee jaar oud was. Bij vader heeft hij nooit een aanspreekpunt gevonden. Hij wordt als een 'bazige viezekloot' beschreven. Ook door de rest van zijn omgeving werd de catastrofe volledig ontkend en verzwegen. Ze bleef jarenlang als een reusachtig narcistisch trauma in zijn geest sluimeren. Ook *Joris* ontwikkelde een Vals Zelf, was voor iedereen lief en braaf, hunkerend naar liefde en acceptatie. Vanaf de puberteitsperiode begon hij meer en meer te lijden onder een soort zwart gat, een innerlijk vacuum. Hij vluchtte in alcohol en cannabisgebruik alsook in automutilatie, waarbij hij zichzelf op allerlei manieren aan de voorarmen verbrandde. Het is een vorm van zelfverminking die geleidelijk kon vertaald worden als uitdrukking van fusionele verlangens naar en identificatie met zijn verongelukte moeder. Zo kon hij in voeling komen met afgesplitste gevoelens m.b.t. zijn archaisch liefdesobject en een gestokte rouwarbeid op gang brengen. Zoveel jaar later heeft hij het tot gewaardeerd psychiatrisch verpleegkundige geschopt die zich ook binnen een stabiele liefdesrelatie goed in zijn vel voelt.

Trauma

---

²⁵ We zijn hier niet zo ver verwijderd van Jan Palach of Mohammed Bouazizi die resp. tijdens de Praagse en de Arabische lente zichzelf in brand staken om gehoor te vinden. Misschien mogen we ze in die zin beschouwen als iconen van de automutilatie die zoals bekend 'aanstekelijk' werkt.

mishandeld door haar oom. Ook stelde hij haar bij herhaling ter beschikking van zijn kameraden om haar op allerlei manieren seksueel en anderszins te misbruiken. Hoewel haar jongere broer in haar optiek werd gefavoriseerd pleegde hij op 10 jarige leeftijd zelfmoord. Hoewel haar jongere broer in haar optiek werd gefavoriseerd pleegde hij op 10 jarige leeftijd zelfmoord. Zij had schoolachterstand, behaalde geen enkel diploma, trok in haar adolescentie naar de indianen en ging mee op reis met een circus. Ze was een echt straatkind dat op alles en iedereen sloeg die haar in de weg liep. Ze was ook de schrik van een plaatselijke damesvoetbalploeg. Haar idolen waren en zijn Sylvester Stallone en Steven Seagal die voor niets of niemand opzij gaan en in hun eentje de wereld verslaan. Zoals bekend wortelt dit bij Rambo overigens in mishandeling en een oorlogsverleden²⁶.

Zij is sinds vele jaren onafgebroken bij ons in behandeling. Jarenlang automutileerde ze bijna dagelijks, waarbij ze stukken vel uit haar benen sneed en ze op haar collages kleefde. Ze tekende en schilderde met haar eigen bloed en wel telkens dezelfde horrotaferelen. Ze was een kapotgeneukt wrak, had meer het gevoel een Marsbewoner dan een mens te zijn, was in een voortdurende toestand van verlorenheid en rauwe ontreddering. De laatste jaren is zij in begeleid wonen, komt nog een halve dag per week, doet drie keer per week vrijwilligerswerk, wordt door heel haar omgeving beleefd als een lieve, gevoelige en verstandige vrouw die anderzijds als puntje bij paaltje komt op mondige wijze haar mannetje kan staan. Automutilatie blijft volledig achterwege. Zij stelt wel al gedurende een tiental jaar een euthanasievraag die gewoon betekent dat ze niets of niemand tot last wil zijn. We doen ondertussen rustig verder met onze mentaliserende ontwikkelingshulp en blijven met chirurgische precisie alle gevolgen van haar trauma disseceren.

Het is een extreem voorbeeld van verwaarlozing, mishandeling en misbruik dat dan ook extreem veel tijd heeft gevraagd om tot in al zijn uitzaaiingen te verwerken. ‘*Devenir psychanalyste ... et le rester*’ zei Serge Andre (2003). Psychoanalyticus worden is nog niets²⁷, maar psychoanalyticus *blijven* is (onder andere bij dergelijke langdurige onderneming) niet altijd zo’n sinecure.

Epiloog

Bij wijze van eindnoot nog *two for the road* om over *na* te denken. Ten eerste n.a.v. deze laatste casus de treffende want *ethische* economie die blijkt uit de film ‘*Saving Private Ryan*’ van Steven Spielberg (1998). Het feit namelijk dat meerdere soldaten bereid zijn hun leven geven om dat van één andere te redden. Het is een aanfluiting van elke economische logica of van elke redenering die door louter nuttigheid is ingegeven. Daarom is het misschien voor veel mensen een film naar hun hart. Ethiek richt zich finaal immers op ‘*Some thing Private*’. Een bij uitstek menselijke,

---

²⁶ Zie ‘*First Blood*’ (1982) van Ted Kotcheff waarin hij een ‘debuterende’ Sylvester Stallone/Rambo ten tonele voert.

²⁷ Sommigen ontpoppen zich bij wijze van spreken tot psychoanalyticus *overnight*.

d.w.z. tegelijk intieme en persoonlijke zaak ('cause') die sacraal is in de zin dat we er ons leven voor zouden geven²⁸.

Ten tweede en bij wijze van uitroepeten nog een vers van Hugo Claus uit 'De Wolken' (2011 p 64) dat postuum onder redactie van Mark Schaevers verscheen.

... Wat je nu al in je botten
Zou kunnen kerven
Is dat we eerst rotten
En dan sterven...

Literatuur

- Andre, S. (2003) *Devenir psychanalyste... et le rester*. Paris : Que.
Atwood, M. (1988) *Cat's eye*. New York: Anchor.
Baxter, C. (2001) *The feast of love*. New York: Knopf Doubleday.
Claus, H. (2011) *De wolken*. Amsterdam: Bezige Bij (red. Mark Schaevers).
Cluckers, G. en Meurs, P. (2005). Bruggen tussen denk-wijzen. In: *Mentalisatie*. Mark Kinet en Rudi Vermote (Red). Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
Cohen, L. (1963) *The favorite game*. London/New York: Harper Collins, 2003.
Ferry, L. (2009) *Après Heidegger. L'oeuvre philosophique expliquée*. Paris: Gallimard.
Ferry, L. (2010) *La bohème, le bourgeois et l'amour. L'éthique de la mondialisation*. Paris: Gallimard.
Fonagy, P. , Gergely, G., Jurist, E. & Target, M. (2002). *Affect regulation, mentalization and the development of the self*. New York: Other Press.
Fonagy, P. & Target, M. (2003). Fonagy and Target's model of mentalization. In : *Psychoanalytic Theories. Perspectives from developmental psychopathology*. London: Whurr.
Freud, S. (1896). *Over de etiologie van de hysterie*. K.B.1. Sigmund Freud Nederlandse Editie. Amsterdam/Meppel: Boom p 11-45.
Freud, S. (1905a). *Drie verhandelingen over de theorie van de seksualiteit*. K.B.1. Sigmund Freud Nederlandse Editie. Amsterdam/Meppel: Boom p 49-177.
Freud, S. (1905b). *Fragment van de analyse van een geval van hysterie*. Z.G.2. Sigmund Freud Nederlandse Editie. Amsterdam/Meppel: Boom p 17-145.
Freud, S. (1916-1917). *Colleges inleiding tot de psychoanalyse I.P.1 /2*. Sigmund Freud Nederlandse Editie Amsterdam/Meppel: Boom
Freud, S. (1926). *Het vraagstuk van de lekenanalyse*. P.B. 2. Sigmund Freud Nederlandse Editie Amsterdam/Meppel: Boom
Freud, S. (1937). *De eindige en de oneindige analyse*. K.B.4. Sigmund Freud Nederlandse Editie. Amsterdam/Meppel: Boom.

---

²⁸ Zie de titel van een van Slavoj Zizek's laatste boeken 'Defense of lost causes' (2009). Hij alludeert hiermee natuurlijk op het object kleine a, het verloren object dat tegelijk object-oorzaak of *objet-cause* is van verlangen. Het is voor hem (en voor Lacan) hèt object bij uitstek van de psychoanalyse.

- Freud, S. (1938). *Hoofddlijnen van de psychoanalyse*. I.P. 1/ 2. Sigmund Freud Nederlandse Editie. Amsterdam/Meppel: Boom.
- Green, A. (1995). *La causalité psychique. Entre nature et culture*. Paris: Odile Jacob.
- Kinet, M. (2003). Klinische psychotherapie bij angst-, stemming- en persoonlijkheidsstoornissen. Een poging tot integratie tussen psychiatrie en psychoanalyse. In : *Handboek Milieutherapie Deel II*. C. Janzing, A. van den Berg, F. Kruisdijk (Red.) Assen : Van Gorcum.
- Kinet, M. (2006). *Freud & Co in de psychiatrie. Klinisch-psychotherapeutisch perspectief*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Kinet, M. (2008) Empathie en empathologie. Als het register van het imaginaire. In: Marc Hebbrecht en Ingrid Demuynck (Red.) *Empathie. Hoeksteen of struikelblok in psychoanalytische psychotherapie*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Kinet, M. (2010) A cry in the dark. Appel en antwoord in psychoanalytisch perspectief. In: W. Roelofsen e.a. (Red.) *Psychoanalytische Psychotherapie over Grenzen*. Assen: Van Gorcum p 41-50.
- Lacan, J. (1975). *Télévision*. Paris : Du Seuil.
- Loose, R. (2002). *The subject of addiction. Psychoanalysis and the administration of enjoyment*. London/New York: Karnac.
- Madge, N., Hewitt, A., Hawton, K., De Wilde, E.J., Corcoran, P., Fekete, S. Van Heeringen, K., De Leo, D., Ystgaard, M. (2008) Deliberate self-harm within an international community sample of young people: comparative findings from the Child & Adolescent Self-harm in Europe (CASE) Study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 49 p 667–677.
- Miller, D. (1994). *Women who hurt themselves*. New York: Basic Books.
- Pico della Mirandola, G. (1486) *Rede over de menselijke waardigheid*. Amsterdam : Boom klassiek, 2008.
- Mooij, A. (2002). *Psychoanalytisch gedachtegoed*. Amsterdam : Boom.
- Nieweg, E.H. (2005). De psychiater in spagaat: over de kloof tussen natuur- en geesteswetenschappen. *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 47 p 239-248.
- Pascal, B. (1669) *Pensées*. Paris : Gallimard Folio, 1977.
- Proust, M. (1920-1921) *De kant van Guermantes*. Amsterdam : Bezige Bij, 1981.
- Rousseau, J.J. (1754) *Vertoog over de ongelijkheid* . Amsterdam: Boom klassiek, 2003.
- Sartre, J.P. (1943) *L'être et le néant. Essai d'ontologie phénoménologique*. Paris : Gallimard, 1976.
- Sartre, J.P. (1970) *L'existentialisme est un humanisme*. Paris : Gallimard Folio, 1996.
- Stoller, R.J. (1975) *Perversion. The erotic form of hatred*. New York: Pantheon Books.
- Suyemoto, (1998) *The functions of self-mutilation. Clinical Psychology Review*, 18/5 p 531–554
- Tocqueville, A. de (1835) *De la démocratie en Amérique I*. Paris : Flammarion, 1981.
- Verhaeghe, P. (1997). Trauma en hysterie bij Freud en Lacan. *Tijdschrift voor Psychoanalyse*, 3, 86-99.
- Verhaeghe, P. (2002). *Over normaliteit en andere afwijkingen*. Leuven/Leusden: Acco.
- Verhaeghe, P. (2007). Aktuaalpathologie. Hoe luisteren als het spreken niet dragend is. In : Mark Kinet en Wim Vanmechelen (Red.) *Tussen ruis en storingen. De golflengte vinden in psychoanalytische therapie*. Antwerpen/Apeldoorn : Garant.
- Watson, P. (2001). *Wrede schoonheid*. Utrecht: Spectrum/Manteau.
- Winnicott, D.W. (1952). Anxiety associated with insecurity. In : *Through paediatrics to psychoanalysis*. London: Karnac Books, 1992.
- Winnicott, D.W. (1960). Theory of the parent-infant relationship. In: *The maturational process and the facilitating environment*. London: Karnac Books, 1990.

Zizek, S. (2009) *In defense of lost causes*. New York: Verso.